

УДК 81'255.4 [811.111+811.161.2]

СКЛАДНІ СЛОВА Й ДЕФІСНІ КОМПЛЕКСИ ЯК ПОТЕНЦІЙНІ УТВОРЕННЯ В МОВІ ПОЕЗІЇ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

Євтушенко Н.І., старший викладач
кафедри перекладу

ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Статтю присвячено розгляду складних слів і дефісних комплексів як потенційних утворень в англійській поезії та їх перекладам українською мовою; окреслено визначення поняття поетичної мови як підсистеми загальнонаціональної мови й виокремлено низку її специфічних властивостей, серед яких ключовою виявилася потенційність поетичного тексту, тобто режим, котрий сприяє виникненню потенційних слів і форм; зроблено спробу зіставити складні слова й дефісні комплекси в поезії англійської та української мов.

Ключові слова: складні слова, дефісні комплекси, поетична мова, поезія, потенційність поетичного тексту, англійська та українська мови.

Статья посвящена рассмотрению сложных слов и дефисных комплексов как потенциальных образований в англоязычной поэзии и их переводов на украинском языке; очерчено определение понятия поэтического языка как подсистемы общенационального языка и выделен ряд специфических свойств, среди которых ключевой оказалась потенциальность поэтического текста, то есть режим, который способствует возникновению потенциальных слов и форм; сделана попытка сопоставить сложные слова и дефисные комплексы в поэзии английского и украинского языков.

Ключевые слова: сложные слова, дефисные комплексы, поэтический язык, поэзия, потенциальность поэтического текста, английский и украинский языки.

Yevtushenko N.I. COMPOSITE WORDS AND HYPHEN COMPLEXES AS POTENTIAL DEVELOPMENTS IN POETIC LANGUAGE (BASED ON THE ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES)

The article deals with the consideration of composite words and hyphen complexes as potential developments in English poetry and their translations into Ukrainian; the definition of the concept of poetic language as a subsystem of the national language has been outlined and a number of its specific properties has been identified, among which the potential of the poetic text is the key one, it is a mode that promotes the emergence of potential words and forms; an attempt has been made to compare composite words and hyphen complexes in poetry of English and Ukrainian languages.

Key words: composite words, hyphen complexes, poetic language, poetry, potential of poetic text, English and Ukrainian languages.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку перекладознавчої науки зорієнтовує свою увагу на вивченні тих типологічних характеристик, які простежуються в мові поезії англійських авторів, твори яких продовжують перекладати українські перекладачі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У такий спосіб багато українських перекладачів (В. Кикоть, М. Стріха, О. Тарнавський, Н. Тучинська та ін.) починають говорити про низку лінгвістичних/мовних параметрів, що дають змогу виокремити такий клас текстів як самостійну дискурсивну практику. Цей підхід дає можливість відійти від ситуації, який свого часу простежувався в традиційному перекладознавстві, коли інтерпретації здійснених перекладів художньої літератури відбувалися з позицій оцінювання їх результатів, тобто в термінах *адекватності*, *еквівалентності*, *повноцінності* (Л. Бархударов, В. Виноградов, В. Комісаров та ін.), у тому

числі й за допомогою способів вимірювання відношень між оригінальним і перекладним текстами.

Найважливішою ознакою мови поезії є незвідність значень слів до їх словникових дефініцій і вмотивованість кожного знака цілим текстом. Тут доречно згадати принцип «тісноти і єдності віршованого рядка» (за Ю. Тиняновим) [10, с. 49], який полягає в тому, що кожне слово в поетичному тексті залежить від усіх значень прилеглих до нього слів і визначається множинними характеристиками цілого тексту. Саме в цьому законі й полягає основна відмінність поезії та прози: «Поетичний текст, спресований ритмічною, фонічною [...] системами, утворює мовби особливий надзмістовий плазмований згусток, у якому кожен елемент (чи цілий рядок, слово, морфема або навіть фонема) сполучається по вертикалі й горизонталі з кожним іншим елементом і знаходить [...] додаткове та багатозначове значення» [3, с. 78].

Це властивість поетичної мови хоча й не ігнорується традиційним перекладознавством, але призводить його до теорії трансформацій, яка не розглядає мову перекладної поезії як ціле, а зосереджує увагу на зіставленні окремих текстів: оригіналів і їх перекладів з метою виявлення перекладацьких успіхів/невдач.

Відтак застосування лінгвопоетичного методу – «виявлення вмотивованості мовних одиниць усіх рівнів у їх проекції на цілий текст» [1, с. 13] – до аналізу перекладних поетичних текстів допоможе системно осмислити типологічні характеристики мови перекладної поезії в зіставленні з мовою оригінальної поезії. Однією із таких характеристик залишаються *складні слова* й *дефісні комплекси*, які потребують додаткового обґрунтування з позиції перекладознавчої науки.

Постановка завдання. Мета статті – окреслити механізм відтворення англомовних складних слів і дефісних комплексів у мові поезії українською мовою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна наука про мову виділяє *поетичну мову* як підсистему загальнонаціональної мови [9] і виявляє низку її специфічних властивостей. «У прозі можливості мови «стримуються» модусом позамовного існування, у вірші модус власне мовного існування вивільняє розкриття мовних потенцій» [1, с. 22]. При цьому «поезія є тією сферою мови, у якій загальні тенденції її розвитку виявляють себе швидше за все та найбільш явно, ніж в інших сферах» [11]. У зв'язку з цим у мові поезії повною мірою реалізується певна *потенційність*. Ставлення поета до мови як до системи можливостей формує режим потенційності поетичного тексту, тобто режим, котрий сприяє виникненню потенційних слів і форм, серед яких і простежуються *складні слова* й *дефісні комплекси*.

Також варто розуміти, що потенційні явища в мові спираються на системно задані властивості мови; у творчості висвітлюються «мовні тенденції, виявлені в нормах і правилах вживання одиниць мови» [4, с. 19], що реалізується одночасно в усіх підсистемах. Усі підсистеми мови знаходяться в постійній динамічній взаємодії із загальнонаціональною мовою, утворюють зону її потенційності. Потенційність відносно мови поезії можна розуміти слідом за Н. Азаровою «як актуалізацію закладених у загальномовній системі механізмів і відношень, а з іншого боку, як виникнення вербальних форм, що становлять

нову сферу потенційності для загальнонаціональної мови» [1, с. 196].

Значну зацікавленість викликає розгляд мови перекладу, зокрема перекладу поезії, із цих позицій, так як саме в процесі перекладу постійно виникає необхідність вираження не властивих понять і уявлень, слів і граматичних конструкцій, характерних для мови перекладу. Однак здатність до такого вираження «є іманентною складовою частиною будь-якої мовної системи» внаслідок того, що «кожна мова має необхідні потенційні засоби» [5, с. 78], які застосовуються під час перекладу.

При цьому в мові перекладної поезії будуть виникати саме потенційні форми, так як «з усіх видів мовних творів акти перекладу є найбільш зумовленими, оскільки, окрім обмежень, що накладаються системою мови перекладу, вони ще додатково детерміновані свідомим прагненням перекладача [...] у можливій повноті відтворити зміст тексту оригіналу [...] не порушуючи норм мови перекладу» [6, с. 48].

Водночас «у будь-якій розвиненій національній мові закладено значний потенціал не тільки для реалізації її системних закономірностей, а й для породження різного роду відхилень від мовних норм і правил, які не ведуть до деструкції системи, а, навпаки, є вираженням її креативного й адаптивного потенціалу» [8, с. 3]. Іншими словами, у всіх підсистемах мови знаходить відображення й потенційність мовної системи, й оказіональність у широкому сенсі. При цьому межа між потенційним та оказіональним простежується в галузі як мовних порушень, так і порушень сприйняття: багато оказіональних слів і конструкцій можуть бути незрозумілі адресату. Виявлення співвідношення потенційного й оказіонального в текстах сучасної перекладної поезії і текстах оригінальної англійської поезії також допоможе уточнити типологічні характеристики таких дискурсивних практик. Спробуємо в цьому переконатися.

Насамперед розглянемо дефісні комплекси. Показовим є те, що в англійській граматиці, для якої нормативним є утворення багатоконпонентних слів (наприклад, *jack-in-the-box*), *дефісні комплекси* розглядаються не як складні слова, а як елементи синтаксису, як граматичні звороти, так як їх внутрішня структура відповідає будові словосполученню, а не складному слову [12, с. 174]. Як відзначає Н. Ніколіна, «на активізацію зрощень вплинули подібні комплекси, широко поши-

рені в інших мовах, насамперед у німецькій, англійській і французькій» [7, с. 126].

Англійські дефісні складні слова повідомляють українській мові деякі абсолютно незвичайні аналогії із сучасними германськими мовами, насамперед з англійською. Англійська мова зовсім не знає наших звичайних конструкцій прикметник + називний відмінок. Вона передає їх складним словом, у якому просто зіставлено два слова в називних відмінках. Звичайні для англійської мови поєднання, що складаються з двох рівноправних слів, об'єднаних в одне поняття, прагнуть представити мову перекладної поезії:

*Minerva's snow-white marble eyes
Without the gift of sight* (Frost, Stars).

Вони **холодні й сніжно-білі**,

Немов сліпі Мінерви **очі** (Фрост, Зорі; пер. В. Кикотя).

Хоча в запропонованому прикладі реалізується модель «потенційне – потенційне», сам принцип створення складних слів за такою моделлю для англійської мови є регулярним і продуктивним. В українській мові утворення складних іменників – складових найменувань – не є широко розповсюдженим способом словотворення. Останнім часом кількість подібних утворень у мові прогресивно збільшується. Вони називають як нові предметні реалії (*маска-шкарпетки, сумка-холодильник, спідниця-сарафан*), так і становлять слова-характеристики (*дівчина-водій, мама-домогосподарка, сумка-трансформер*), по суті, згортають поширені визначення або підрядні речення. Чітку межу між словами цих двох типів провести важко, проте для нас є показовою продуктивність моделі утворення іменників з дефісом.

Складне слово з дефісом в оригіналі може бути замінено потенційним утворенням без дефіса в перекладі:

*If the true concord of well-tuned sounds,
By unions married, do offend thine ear,
They do but sweetly chide thee, who confounds
In singleness the parts that thou shouldst bear*
(Shakespeare, VIII).

Якщо гармонія **співзвучних тонів**,

В подружній злуці, **вуха рве твоє**,

Це докір лиш тобі, бо ти **поронив**

У **парубоцтві** те, що в тебе є (Шекспір, VIII; пер. О. Тарнавського).

Таку заміну цілком легко пояснити, так як в українській мові складні прикметники з префіксом *спів-* завжди пишуться разом. Однак у наведеному прикладі збережено рівноправність основ складного слова, що не є харак-

терним для узуальних складних прикметників без дефіса.

У наступному прикладі потенційно складне слово передає узуальне англійське словосполучення:

*And threescore year would make the world
away* (Shakespeare, XI). – У **шістдесятиї пік**
зновить життя (Шекспір, XI; пер. О. Тарнавського).

Зазначене новоутворення одночасно демонструє вирішення конкретної перекладацької проблеми (неможливість утворити прикметник від іменника *score*) і потенційність системи української мови в галузі утворення складних слів, поєднань двох рівноправних числівників (*шістдесят*).

Розглянемо ще один аналогічний приклад, де через неможливість створення необхідного прикметника виникає вже трикомпонентне новоутворення (модель «потенційне – потенційне»):

Anti-cat evangelists (Fanthorpe) – Кото-
фоб-євангеліст (Фантроп; пер. О. Тарнавського).

У цьому прикладі складне слово виникає через неможливість утворити прикметник зі значенням «той, хто виступає проти котів» (еквівалент англійського прикметника *anti-cat*), у якому друга частина складного слова відтворена за допомогою *-фоб* зі значенням «ненависник, противник чого-небудь» від слова *фобія* – «нав'язливий, непереборний страх при деяких психічних захворюваннях, іноді при перевтомі, після психічного зворушення» (СУМ, Т. 10, с. 611).

Отже, складні слова й дефісні комплекси можуть з'являтися в мові перекладної поезії як кальки англійських складних слів і дефісних утворень. Стимулом для їх появи стає прагнення передати ту рівноправність понять, яка міститься в англійському дефісному комплексі, уникнення підрядного зв'язку слів у словосполученні. У мові перекладної поезії відображено активний процес, пов'язаний із появою аналітичних тенденцій в українській мові.

Також можна навести приклади, що відображають можливості розширення класу складних дефісних іменників, утворених на основі словосполучень (усюди модель «потенційне – потенційне»):

And do not drop in for an after-loss
(Shakespeare, XC) – Мене, та не зроби це
вреймі-реймі (Шекспір, XC; пер. О. Тарнавського).

У запропонованому прикладі дефісне утворення є еквівалентом потенційного слова ори-

гіналу. Тут *after-* має значення *нарешті* так само, як і *-loss* – в англійській мові. Приставка *reshm*, що є відносним еквівалентом *loss-*, також функціонує в українській мові. Показово, що перекладач удався до словоутвореного еквівалента і водночас використовував український аналог цього префікса.

У галузі утворення складних прикметників в українській мові немає яких-небудь серйозних обмежень, вони активно утворюються як поєднанням рівноправних основ, так і від словосполучень. Потенцію до розширення класу складних прикметників також можна спостерігати в перекладних поетичних текстах:

– модель «потенційне – потенційне»:

A girdle of orange, *Puritan-pumpkin* colored girders (Lowell) – Апельсиновими, пуританськи-гарбузовими будівельними лісами (Лоуелл; пер. О. Тарнавського);

– модель «узувальне – потенційне»:

Stained rich red, *virginia creeper* (Healy) – Пофарбований у густо-червоний, *диковиноградний* (Хілі; пер. О. Тарнавського).

Словосполучення *virginia creeper* – дикий виноград – дає змогу перекладачу створити потенційно складний прикметник *диковиноградний*.

Як бачимо, у всіх прикладах складні слова як в англійській, так і в українській мовах складаються з двох елементів, що є характерним і для узусу. Відповідно, такі приклади ілюструють реалізацію саме потенційності мовної системи, паралельний розвиток активного процесу щодо поповнення класу складних слів в обох мовах.

Дефісні комплекси як відповідники англійських дефісних утворень можуть складатися з більше ніж двох елементів, тим самим віддаляючись від складних слів і утворюючи злиття компонентів складних словосполучень або навіть речень. При цьому «дефіс [...] виступає як засіб створення єдиного понятійного комплексу навколо центрального концептуалізуючого компонента» [1, с. 308]. Хоча в усіх прикладах реалізується модель «потенційне – потенційне», сам спосіб утворення таких дефісних комплексів є нормативним для англійської граматики:

its *not-so-mystic motto* from Virgil's Messianic Eclogue (L. Ferlinghetti) – не-дуже-таємничий девіз з вергілієвої Месіанської Еклоги (Ферлінгетті; пер. О. Тарнавського);

Fiddlydee! –

Another day,

Another something-or-other (Kerouac)!

Дурниці!

Ще один день,

Ще *щось-або-що* інше (Керуак; пер. О. Тарнавського)!

В останньому прикладі завдяки симетричним конструкціям із *це* більш очевидним стає понятійний статус дефісного утворення. Однак в оригіналі це виражено більшою мірою, так як конструкції двох рядків повністю симетричні (не додається *один*), і, отже, *day* і *something-or-other* позначають рівноцінні поняття.

Якщо в наведених вище прикладах простежується злиття компонентів складних словосполучень, то в наступному прикладі дефісний комплекс створюється на основі речення:

Healing

all my sickness – erasing all – not

even the shred of a «*I-hope-you*» (Kerouac).

Летить

всі мої хвороби – стирає всі навіть

ні краплі «*Я-сподіваюся-ти*» (Керуак; пер. О. Тарнавського).

Тут дефісний комплекс згортається в поняття (концептуалізується) завдяки таким додатковим засобам, як лапки (в оригіналі лапки й артикль).

Іноді дефісні комплекси оригіналу можуть перетворюватися в перекладі, наприклад, нараховувати більшу кількість елементів:

He examined me and smiled at my *minute-dead-life* (Corso) – Він оглянув мене і посмінувся моєму *хвилині-як-мертвому-життю* (Корсо; пер. О. Тарнавського).

У мові перекладної поезії дефісні комплекси (складні слова) часто можуть виступати еквівалентами синтаксичних конструкцій оригіналу. У таких випадках реалізується модель «узувальне – потенційне»:

Which prove more short than waste or ruining? (Shakespeare, CXXV) – *Які коротші знищень-руйнувань?* (Шекспір, CXXV; пер. О. Тарнавського).

Цей приклад демонструє заміну прикметників *waste* і *ruining* складним іменником *знищень-руйнувань*, що пишеться через дефіс, тобто більш коротким варіантом, без сполучника *і* чи *або*, що дає змогу скоротити довжину рядка. Відповідно, це підтверджує висновок, що словоформи, які виникають у текстах перекладної поезії, відображають саме потенційність системи мови перекладу, яка актуалізується під час контакту з іншою мовою, але не під її впливом.

Since all alike my *songs and praises* be
To one, of one, still such, and ever so
(Shakespeare, CV).

Бо всіх моїх *нісень-похвал* покров
Йому одному, хто він був і є (Шекспір, CV;
пер. О. Тарнавського).

На відміну від зазначеного вище прикладу,
у цьому випадку відбувається заміна двох
іменників *songs* і *praises* складним іменником
нісень-похвал, що пишеться через дефіс,
тобто більш коротким варіантом, без сполуч-
ника *і* чи *або*, що знову ж таки дає змогу ско-
ротити довжину рядка.

One blushing shame, another *white despair*
(Shakespeare, XCIX) – *Червоні сором, білі*
біль-відчай (Шекспір, XCIX; пер. О. Тарнав-
ського).

У наданому перекладі складна конструкція
оригіналу *white despair* відтворена одним
ємним дефісним утворення *білі біль-відчай*.
Дійсно, дефісні комплекси мають властивість
до згортання складних понять, за обсягом
більш відповідних складним словосполу-
ченням або навіть цілим реченням, що й
спостерігаємо в цьому прикладі, але вже на
міжмовному рівні.

Висновки з проведеного дослідження.
У підсумку можемо констатувати, що пере-
клад поезії як особлива дискурсивна прак-
тика охарактеризована такими критеріями,
як відсутність запозичених мовних елементів
(лексем, морфем тощо), і малою кількістю
оказіональних форм із низьким ступенем
аномальності. У сучасній перекладній поезії
діє свідомий механізм потенційності, спря-
мований на використання виключно засобів
мови перекладу й реалізацію нових слово-
форм, які дають змогу розвивати закладені
в мовній системі можливості. Сучасна пере-
кладна поезія є певною дискурсивною прак-
тикою, у якій максимально проявляється
феномен потенційності, зумовлений як мов-
ними чинниками, так й особливою моделлю
адресації на межі звичайної комунікації та
поетичної автокомунікації. Відтак складні
слова й дефісні комплекси в мові перекладної
поезії з'являються як еквіваленти англійських
складних слів і дефісних утворень (модель
«потенційне – потенційне»), а також як ана-

логи синтаксичних конструкцій (модель «зу-
альне – потенційне»).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Азарова Н.М. Конвергенция философского и поэтического текстов XX–XXI веков: дисс. ... докт. филол. наук. Москва, 2010. 852 с.
2. Азарова Н.М. Критерий «адресат» в установлении границ поэтического дискурса. Логический анализ языка. Адресация дискурса. Москва: Индрик, 2012. С. 225–233.
3. Гончаренко С.Ф. Поэтический перевод и перевод поэзии: константы и вариативность. Тетради переводчика. 1999. Вып. 24. С. 107–122.
4. Демьянков В.З. Языковое творчество и речевая креативность. Язык как медиатор между знанием и искусством: сб. докл. Междунар. науч. семинар. Москва: Азбуковник, 2009. С. 11–19.
5. Каде О. Проблемы перевода в свете теории коммуникации. Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. Москва: Международные отношения, 1978. С. 69–90.
6. Комиссаров В.Н. К вопросу о сопоставительном изучении переводов. Тетради переводчика. 1970. Вып. 7. С. 46–50.
7. Николина Н.А. Активные процессы в языке современной русской художественной литературы. Москва: Гнозис, 2009. 336 с.
8. Радбиль Т.Б. Языковые аномалии в художественном тексте: Андрей Платонов и другие. Москва: Флинта, 2012. 322 с.
9. Ревзина О.Г. Системно-функциональный подход в лингвистической поэтике и проблемы описания поэтического идиолекта: дисс. в форме науч. докл. ... докт. филол. наук. Москва, 1998. 86 с.
10. Тынянов Ю.Н. Проблема стихотворного языка. Тынянов Ю.Н. Литературный факт. Москва: Высш. шк., 1993. С. 23–121.
11. Фатеева Н.А. Предисловие ко второму изданию книги Г.О. Винокура «Маяковский – новатор языка». Москва: URSS, 2006.
12. Plag I. Word-formation in English. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. 254 p.

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА:

13. СУМ – Словник української мови: в 11 т. / ред. кол.: І.К. Білодід (гол. ред.) та ін. Київ: Наукова думка, 1979. Т. 10: Т–Ф. 659 с.

ІЛЮСТРАТИВНИЙ МАТЕРІАЛ:

14. Збірка перекладів: Переклади на українську з англійської. URL: <http://poetyka.uazone.net/translat.html>.